

A SZEGEDI TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLÁN OKTATÓ NŐK HELYZETÉNEK, ÉLET- ÉS MUNKAKÖRÜLMÉNYEINEK NÉHÁNY JELLEMZŐJE

Írta: RÓZSA KLÁRA—NAGY ANTAL

A szociológia azt tanítja, hogy biológiai tényezők alapján létrejött tagozódás társadalmi tartalommal telítődik. Az emberek nemek szerinti differenciálódásához a társadalomban hagyományok, szokások, normák kötődnek, amelyek meghatározzák a két nem helyét és szerepét a társadalomban, a családban. Az adott társadalom férfi- és nőideálja tevékenységet, értékelést meghatározó tényező. Az osztálytársadalom társadalmi ellentmondásai, a kizsákmányoló és kizsákmányolt, uralkodó és elnyomott osztályok mellett magukban foglalják a férfiak és a nők közötti egyenlőtlenséget is, ami kifejezésre jut munkájuk társadalmi megbecsülésének különbségében, eltérő jogaikban, lehetőségeikben, családon belüli funkcióik megítélésében.

A szocialista társadalom az első a társadalmi formák között, amely — gazdasági, politikai és erkölcsi tekintetben egyaránt — igyekszik megteremteni a nők egyenjogúságának társadalmi feltételeit. A munkásmozgalom legjobbjai, a marxista ideológia alapján álló kummunista pártok a női egyenjogúság teljes megvalósításáért folytatott harcot egyik forradalmi feladatuknak tekintették és tekintik. A humanitás, emberekről való gondoskodás, emberekkel való törődés jegyében vizsgálta meg pártunk Központi Bizottsága 1970. februárjában a szocialista társadalmunkat építő nők politikai, gazdasági és szociális helyzetét, a női egyenjogúság terén elért eredményeinket, elemezte a meglévő hiányosságokat, és megszabta a tennivalókat.

Az MSZMP Központi Bizottságának a nők politikai, gazdasági és szociális helyzetéről szóló határozata készítette a Szegedi Tanárképző Főiskola MSZMP csúcsvezetőségét arra, hogy foglalkozzon az itt dolgozó nők helyzetével, és a KB határozatához hasonlóan feltárja munkájuk eredményeit, kidolgozza munkafeltételeik javítására vonatkozó álláspontját.

Intézetünk, s az itt dolgozó nők sok tekintetben sajátos helyzetben vannak. E sajátos helyzetet a következők határozzák meg:

1. Főiskolánk oktatási intézmény. A hármas követelményrendszer — oktató-nevelő, tudományos, társadalmi munka — teljesítését minden tagjától elvárja. A főiskola ezért jellegében, az oktatókkal szemben felállított követelmények tekintetében eltér a vállalatoktól, kulturális, tudományos és egyéb intézetektől. [1]

2. Az intézet jellege meghatározza az itt dolgozó nők tevékenységének irányát; munkájuk mennyisége és minősége biztosítja előrehaladásuk ütemét, mértékét.

3. Az oktatómunkában való részvétel előfeltétele a diploma megszerzése, ami meghatározza a nők társadalmi hovatartozását. Intézetünk oktatói az értelmiség rétegébe, ezen belül a felsőoktatásban dolgozó pedagógus értelmiségiek csoportjába tartoznak.

A felsorolt alapvető sajátosságokból következik, hogy a nők helyzetére vonatkozó tapasztalataink, munkafeltételeket javító ajánlásaink elsősorban a hozzánk hasonló oktatási intézetek körére általánosíthatók.

Főiskolánkon az adott helyzet feltárását, a hármas követelményrendszer alapján végeztük el. Ez a követelményrendszer meghatározta a rendelkezésünkre álló empirikus anyag csoportosítását, elemzését, s az egyes területeken folyó munka értékelését is. A főiskolánkon oktató nők helyzetének feltárását a Személyzeti Osztályon található adatok elemzésével, valamint írásos és szóbeli interjú segítségével végeztük. Munkánkat nehezítette a rendelkezésünkre bocsátott statisztikai anyag hiányos volta, az írásos és szóbeli interjú szociológiában jól ismert negatívuma.

1. Az oktatók megoszlásának általános jellemzői

A különböző (gazdasági, politikai, kulturális, oktatási stb.) társadalmi intézetek dolgozóinak közös sajátossága a belső tagozódás. Ez a tagozódás biológiai és társadalmi tényezők alapján jön létre. Biológiai tényezők hozták létre a nemek szerinti tagozódást, valamint az életkori csoportokat. E csoportoknak az adott intézeten belüli aránya társadalmi tényezőktől, az intézet jellegétől és társadalmi szerepétől függ. Ugyancsak társadalmi tényezők határozzák meg a munkaviszony tartósságát is. Ez az általános, minden intézetre kiterjedő belső tagozódás sajátosan jelentkezik az oktatási intézetekben, sőt kiegészül más speciális, csak rájuk jellemző tagozódással is, mint pl. az oktatók munkaköri (tanársegéd, adjunktus, docens, tanár) és tudományos fokozat szerinti (kandidátus, tudományok doktora, akadémia levelező tagja, akadémia rendes tagja) besorolása. Jellemzője a tagozódási formáknak az is, hogy keresztezik egymást, mivel egymástól eltérő, több tényező alapján jöttek létre.

Főiskolánkon 142 oktató dolgozik, akiknek 77,5%-a férfi és 22,5%-a nő. Az oktatók nemek szerinti megoszlásának ez az aránya megegyezik a felsőoktatási intézetek átlagával. [2] Ezzel szemben az alsó- és középfokú oktatási intézetekben a tanárok nemek szerinti megoszlása ennek fordítottja, ami a tanári pálya feminizálódását mutatja. [3]

A felsőoktatásban a férfiak lényegesen magasabb aránya azt is jelenti, hogy tanzérenként egy, esetleg két nő oktató dolgozik, ami kihatással van a tanszéki kollektívába való beilleszkedésükre, speciális problémáik megértésére, nehézségeik értékelésére. Ezért azokban az intézetekben, ahol a nők aránya a férfiakénál lényegesen kisebb, másként vetődik fel a nők helyzetének, közérzetének kérdése az olyan intézetekhez viszonyítva, ahol ők képviselik a többséget.

A felsőoktatásban oktatók egyik belső speciális tagozódási formája a beosztás, ami a végzett munka minőségét jelzi. A nemek és a beosztás szerinti tagozódás együttes vizsgálata kifejezi az oktatók anyagi és erkölcsi megbecsülését.

A férfiak és a nők munkaköri lehetőségei a felsőoktatási intézetekben elvileg azonosak, ennek ellenére nálunk a nőoktatók nincsenek jelen minden beosztási kategóriában. Ha ezt el is fogadjuk speciális szegedi főiskolai jelenségnek, de az a tény, hogy az egyes beosztási kategóriákban nem arányuknak megfelelően képviselik magukat, többet mond speciális jelenségnél. A nőoktatók körében (férfiakhoz viszonyítva) kiemelkedően magas a tanársegédi beosztásban levők aránya. Ezzel szemben a docensi és adjunktusi beosztásokban kevesebben dolgoznak, mint létszámuk azt megkívánná. Az is kimutatható, hogy a férfi oktatók többsége adjunktusként, a nőoktatók többsége pedig tanársegédként dolgozik a főiskolán. Ezt a megállapítást igazolja a férfiak és nők arányának alakulása egy-egy beosztási kategórián belül is.

*A főiskolai oktatók beosztás és nemek szerinti megoszlása
(fő, azonos neműek %-a)*

1. sz. táblázat

Beosztás	Férfi		Nő		Összes		A nők aránya az azonos beosztásúak %-ában
	száma	%	száma	%	száma	%	
Főisk. tanár	19	17,2	—	—	19	13,4	—
Docens	23	21,0	6	18,8	29	20,4	20,7
Adjunktus	51	46,3	10	31,3	61	43,0	16,4
Tanársegéd	14	12,7	12	37,5	26	18,3	46,1
Nyelvtanár	2	1,8	2	6,2	4	2,8	50,0
Egyéb*	1	1,0	2	6,2	3	2,1	66,6
Összesen	110	100,0	32	100,0	142	100,0	—

* Az egyéb kategóriába a kollégiumi igazgatók, nevelők tartoznak.

A felsőoktatásban dolgozók beosztás szerinti megoszlása [4]

2. sz. táblázat

Beosztás	fő	%	Főiskolai %	eltérés	
				+	-
Tanár	1295	13,2	13,4	0,2	—
Docens	1624	16,6	20,4	3,8	—
Adjunktus	3239	33,1	43,0	9,9	—
Tanársegéd	2873	29,4	18,3	—	6,1
Lektor	317	3,2	—	—	—
Egyéb*	443	4,5	4,9	0,4	—
Összesen:	9791	100,0	100,0		

* Az egyéb kategória főiskolai százalékába a lektorok, az országos adatoknál a szakoktatók is beletartoznak.

Főiskolánk (férfi és nő) oktatóinak beosztás szerinti megoszlása valamelyest minden kategóriában eltér az országos átlagtól. A docensek aránya 3,8%-kal, az adjunktusoké 9,9%-kal magasabb, a tanársegédé pedig 6,1%-kal alacsonyabb a felsőoktatási intézetek országos átlagánál. E megoszláson belül nemek szerinti összehasonlítás országos adatok híján nem tudunk tenni. Ezért csupán feltételezzük, hogy az egyes beosztáson belüli aránytalanság más felsőoktatási intézetekben is megtalálható.

Intézetünkben az alacsonyabb beosztásban oktató nők részarányának emelkedése összefüggésben van a nemek életkori megoszlásával. Elfogadhatónak tűnik az a feltételezés, hogy az alacsonyabb beosztás felé való eltolódás a nőknél, több más tényező mellett, alacsonyabb átlagos életkorukkal is magyarázható. Közismert, hogy az oktató-nevelő, tudományos munka területén való előrehaladáshoz időre, szívós, kitaró munkára van szükség.

A férfi és a nőoktatók életkori megoszlása mutatja a nők alacsonyabb átlagos életkorát. A férfi oktatók 33,7%-a, a nőoktatók 3,1%-a 50 éven felüli. Ezzel szemben a nőoktatók 15,6%-a, a férfi oktatók 4,6%-a 30 éven aluli. A férfi és a nőoktatók többsége (81%) 30—50 év közötti. Országos adataink arra vontakozóan nincsenek,

Életkor	Főisk. tanár		Docens		Adjunktus		Tanársegéd		Összesen	
	ffi	nő	ffi	nő	ffi	nő	ffi	nő	ffi	nő
20—30	—	—	—	—	—	—	28,6	33,3	4,6	15,6
30—40	—	—	—	16,7	51,0	70,0	71,4	50,0	32,7	46,9
40—50	31,5	—	47,8	66,6	29,4	30,0	—	16,7	29,0	34,4
50—60	37,0	—	30,4	16,7	19,6	—	—	—	22,7	3,1
60—	31,5	—	21,8	—	—	—	—	—	11,0	—
	100,0	—	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

hogy milyen a férfi és nőoktatók életkori megoszlása. Rendelkezésünkre állnak viszont a tanszéki oktatók és tudományos kutatók életkor szerinti megoszlásának 1961-es országos százalécai. Ezek alapján Magyarországon a tanszéki oktatók és tudományos kutatók 50%-a 20 és 35 év közötti, 37%-a 35 és 50 év közötti, 50 éven felüli 13%. [5] Ezeket az adatokat összehasonlítva intézetünk oktatóinak kor megoszlásával, megállapítható, hogy oktatóink átlagos életkora magasabb az országos átlagnál, az 50 év felettiek aránya nagyobb, ezért az oktatói kar előregedését fiatal, tehetséges oktatók fokozatos és arányos beállítása, az idősebbek nyugdíjazása csak lassan szünteti meg.

Minden intézet oktatói karának életkori megoszlása szorosan összefügg a munkaviszony alakulásával is. Intézetünk nőoktatóinak 20%-a egyetemi és főiskolai tanulmányainak befejezése, 80%-a pedig az alsó- és középfokú oktatásban eltöltött pár év után került a főiskolára. Azt tapasztaltuk, hogy az általános- és középiskolában eltöltött idő ugyanolyan szerepet játszik a beosztásbeli előrehaladásban, mint a főiskolai munkaviszony. Ezért intézetünkben — egyes esetektől eltekintve — a munkaviszony folytonossága és a beosztás szerinti előrehaladás egyenes arányban áll egymással. Mivel nőoktatóink között egy sincs, aki főiskolára kerülése előtt nem pedagógusi munkakörben dolgozott volna, ez a hivatástudatuk, választott pályájuk iránti szeretet magas fokát mutatja.

Az oktatók főiskolai munkaviszonyának alakulása az azonos neműek és beosztásúak százalékában

4. sz. táblázat

Év	Főisk. tanár		Docens		Adjunktus		Tanársegéd		Összesen	
	ffi	nő	ffi	nő	ffi	nő	ffi	nő	ffi	nő
0—5	10,5	—	4,4	—	4,0	—	57,1	41,7	12,7	18,8
5—10	5,2	—	34,8	—	66,5	60,0	42,9	58,3	45,5	43,8
10—15	15,9	—	26,0	33,7	23,5	10,0	—	—	19,0	15,6
15—20	21,0	—	21,8	16,3	4,0	10,0	—	—	11,0	6,2
20—	47,4	—	13,0	50,0	2,0	20,0	—	—	11,8	15,6
Össz:	100,0	—	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A munkaviszony tartóssága felsőoktatási intézetekben nagyon fontos, mert csak így képzelhető el az oktató-nevelő és tudományos munka színvonalának állandó emelése. Az intézethez kötődést sok tényező befolyásolja. Különösen fontos a jó

munkához szükséges légkör megteremtése, amit igen hatékonyan befolyásol a vezetők és beosztottak, munkatársak viszonya, a végzett munka értékelése, megbecsülése, s egyéb olyan apró, lényegtelennek látszó tényezők, amelyek szükségesek ahhoz, hogy az oktatók az intézetben jól érezzék magukat. A dolgozók nagymértékű fluktuációja veszélyezteti az intézet társadalmi szerepének sikeres ellátását, ezért minden intézet (gazdasági, politikai, kulturális stb.) a fluktuáció leszorítására, a természetes utánpótlással járó mozgás biztosítására törekszik. E törekvés egyik humánus módja az intézeti törzsgárda kialakítása és nagyobb erkölcsi-anyagi megbecsülése. A gazdasági intézetekhez hasonlóan oktatási intézetekben történtek kísérletek a törzsgárda tagság követelményeinek kimunkálására, azonban ezek még csupán kezdeti próbálkozások. [6]

Oktatóink munkaviszonyát elemezve megállapítható, hogy nincs lényeges eltérés a férfi és a nőoktatók között a főiskolán eltöltött idő tekintetében. Az összes oktatók közel fele 5—10 év óta dolgozik a főiskolán. A 20 évnél hosszabb főiskolai munkaviszonnyal rendelkezők között azonban a nők aránya magasabb. A munkaviszony tartosságának nemek szerinti vizsgálatánál sokkal fontosabb egy-egy beosztásban eltöltött évek számának elemzése. Intézetünkben a docensnők 83%-a végigjárta a megelőző fokozatokat. Általában 3—6 évig dolgoztak tanársegédként és 6—15 évig voltak adjunktusok. Ezek az időtartamok az adjunktus és tanársegédnőkre is jellemzőek. Az egy-egy beosztásban eltöltött évek számának fontos, közvetett meghatározó tényezője a nők családi megterhelésének nagysága, amely családi állapotukkal és a gyermekek számával, korával van összefüggésben.

Családi állapot szerint az intézetünkben oktató nők megoszlása a következő: 18,7% hajadon, 69,0% férjezett, 12,3% elvált vagy özvegy. A férjezettek aránya az életkor és beosztás emelkedésével növekszik, a hajadonoké csökken.

A családi állapot azonban még nem jelent hátrányos helyzetet a nőoktató számára, hiszen a házimunka arányosan megosztható férfi és nő között. Nagyobb otthoni teherviselést, ami hatással lehet a nők oktató-nevelő és tudományos munkájára, elsősorban a kiskorú gyermek jelentheti. Az anya és a választott hivatással járó szerepkör összeütközése ez, amelynek legszélsőségesebb megoldásaival találkozhatunk a mindennapi életben. Ezek közül az egyik az, hogy a választott hivatásért feláldozzák az anyaságot, a másik, hogy az anyaságért feláldozzák a választott hivatást, vagy vállalják pályájuk törését, tehetségüknek, képességüknek megfelelő előrehaladás helyett az adott beosztásban való megrekedést. Tanúi lehetünk olyan hősiességnek is, amikor a nők megpróbálják az anyasággal és a választott hivatással járó szerepköröket ellátni, de egyformán jól csak igen ritka esetekben lehetséges. A felsőoktatási intézetekben oktató nők gyermekvállalása a fenti konfliktus lehetőséges megoldásainak felmérését, s az anyagás szerepkörének választását jelenti.

Az intézetben oktató nők 65%-ának van gyermeke. A gyermekek száma, az oktató nők életkora és beosztása összefügg egymással. Ezért a tanársegédek többségénél egy, az adjunktusoknál, docenseknél két gyermeket találunk. Általánosnak a kétgyermekes családok mondhatók, ami bizonyítja, hogy az oktató nők vállalták a gyermeket, s annak minden következményét, beleértve az előrehaladás, jó értelemben a „szakmai karrier” törését is. A gyermekek életkora és az anya beosztásának összefüggése alapján az is megállapítható, hogy pályájuk kezdetén álló tanársegédnők megterhelése a legnagyobb, mert gyermekeik többsége óvodáskorú, s emellett oktató-nevelő és tudományos munkájukat most kell megalapozniuk. Hozzájuk viszonyítva a magasabb beosztásban levők könnyebb helyzetben vannak, mert szakmai, tudományos munkájukban már előbbre léptek, gyermekeik pedig iskolások vagy önálló keresők. A gyermekkel járó otthoni elfoglaltság csökkentésére társadal-

munk többféle lehetőséget kínál fel: bölcsőde, óvoda, napközi stb. Főiskolánk nő-
 oktatói ezeket a lehetőségeket csak részben használják fel munkájuk megkönnyítésére.
 A 0—6 éves gyermekeknek csak fele jár bölcsődébe vagy óvodába, másik felével
 fizetett alkalmazott foglalkozik. Az általános iskolás gyermekeknek pedig 20%-a
 jár napközibe. Szocialista társadalmunk igyekszik maximális segítséget nyújtani a
 dolgozó nőknek otthoni munkájuk megkönnyítéséhez. Ugyanakkor elvárja tőlük,
 hogy a beosztásuknak megfelelő munkaterületen képességükhöz, tehetségükhöz
 mértén dolgozzanak. A felsőoktatási intézetekben oktató nőknél a társadalom segít-
 ségének minimális mértékű elfogadása csak az intézetben végzett munka rovására
 történhet, mivel az teljes értékű embert kíván.

2. Oktató-nevelő munka

A társadalmi intézmények jellege, funkciója határozza meg azokat a követelmé-
 nyeket, amelyeket tagjaival szemben támaszt. A felsőoktatási intézmények oktatóitól
 elvárják, hogy korszerűen oktassanak, szocialista típusú embert formáljanak, szak-
 májukat jól ismerjék, az intézet jellegéhez tartozó területtel tudományos szinten
 foglalkozzanak, valamint aktívan kapcsolódjanak be a társadalmi-közéleti tevékeny-
 ségbe.

A korszerű oktatás — többek között — feltételezi az optimális óraterhelést, a
 szakma magasszintű ismeretét, az oktatási módszerekben való jártasságot, az órákra
 való alapos felkészülést.

A felsőoktatási intézetekben oktatók beosztásbeli megoszlása hatással van a
 heti óraterhelésre és a megtartott órák jellegére is. Az általános- és középiskolában
 tanító tanárok heti óraterhelése a tantárgy jellegétől függően pontosan meghatározott.
 A felsőoktatásban az oktatók heti optimális óraszámuk kevésbé kidolgozott, s eléggé
 szélsőséges határok között mozog. A heti óraszám alakulását a felsőoktatásban nem
 az oktatott tárgy jellege, hanem egyéb tényezők befolyásolják. Ilyenek például a-
 beosztás, amely az órák számára és jellegére van hatással. Az alacsonyabb beosztá-
 súak inkább gyakorlati órákat tartanak, a magasabb beosztásúak (docens, tanár)
 elméleti órákat. Az órák jellegétől függően változik az óraterhelés is. A gyakorlati
 (szeminárium, gyakorlatok stb.) órákat tartók óraterhelése magasabb, elméleti órá-
 két tartóké pedig alacsonyabb. A beosztás mellett a megtartott órák jellegét és szá-
 mát befolyásolja az oktató tudományos tevékenysége és az intézet belső rendszerében,
 szerkezetében betöltött (tanszékvezető, dékán, rektor, igazgató stb.) vezető státusza
 is. Az óraterhelést befolyásoló tényezők ellenére a főiskolán van egy hallgatólagosan
 kötelezőnek elfogadott átlagos óraszám, a heti 10 óra.

*Az oktató nők heti óraszámának és óráik jellegének alakulása
 az azonos beosztásúak százalékában*

5. sz. táblázat

Heti óraszám órák jellege	Docens	Adjunktus	Tanársegéd	Nyelvtanár	Összes
10 óra alatt	17	—	—	—	3
10 óra	17	10	17	50	17
10 óra felett	66	90	83	50	80
elméleti	—	—	—	—	—
gyakorlati	—	40	75	100	50
együtt	100	60	25	—	50

A nőoktatók többségének óraterhelése intézetünkben heti 10 óránál magasabb. Úgy tűnik, hogy a tanársegédi és adjunktusi beosztásokban dolgozók heti óraterhelése megközelítően azonos, s kisebb óraterhelésről csupán az adjunktusi beosztástól felfelé beszélhetünk. Azonban a magasabb beosztás heti óraszámot csökkentő hatása intézetünkben a docensnők egy részénél mutatható csak ki. Az oktatók beosztása inkább a megtartott órák jellegét határozza meg. Csak elméleti órát (előadást) tartó nőoktatónk nincs. A tanársegédnők többsége gyakorlatokat vezet, az adjunktusnők megosznak; egy részük elméleti és gyakorlati órákat is tart, más részük csak gyakorlatokat. A docensnők mindegyike azoknak vezeti a gyakorlatokat, akiknek elméleti órákat ad. Az a tendencia, hogy a tanársegédektől a docensek felé haladva nő az elméleti órákat is tartók aránya, helyes, kifejezi a szakmai, tudományos kvalifikáltság pedagógiai gyakorlatot differenciáló szerepét. Ezért az intézetben az alacsonyabb beosztásokban oktató nőknek a férfiakénál nagyobb arányszáma meghatározta az általuk megtartott órák jellegének eltolódását a gyakorlatok irányába.

A korszerű oktatás a megtartott órák mellett feltételezi, sőt megköveteli az oktatóktól az állandó önképzést, az órákra való lelkiismeretes felkészülést, a szakirodalom állandó figyelemmel kísérését. A felkészülésre fordított idő az intézetben oktató nőknél összefügg a beosztással. A tanársegéd és adjunktusnők többsége, valamint a docensnők 50%-a heti 10 óránál több időt fordít felkészülésre. A nők többségénél ezért a megtartott órák száma és a felkészülési idő együttesen meghaladja a heti húsz órát.

Más társadalmi intézményektől, az alsó- és középfokú oktatási intézményektől a felsőoktatás abban is különbözik, hogy az oktatók számára feladataik jobb ellátása érdekében tanulónapot biztosítanak. A hetenkénti tanulónapok jól szolgálják az órákra való felkészülést és a tudományos munkát. Főiskolánk más felsőoktatási intézményekhez hasonlóan az oktatók számára heti két tanulónapot igyekszik biztosítani. Ezzel nőoktatóink 75%-a rendelkezik, 15%-nak kevesebb és 10%-nak kettőnél több tanulónapja van. Az átlagosnál kevesebb tanulónappal rendelkezők az adjunktusnők köréből kerülnek ki.

Az óraterhelés, felkészülésre fordított idő, tanulónapok száma, családi, otthoni elfoglaltság mértéke lényegesen befolyásolják az órán kívüli nevelőmunkát. Az oktatóknak a rendelkezésére álló szabad idővel jól kell gazdálkodniuk ahhoz, hogy a tudományos és egyéb közéleti, otthoni tevékenységük mellett nevelőmunkára is maradjon idejük. [7] Intézetünk képzési modellje a kommunista pedagógus, ez a jó szakember mellett a szocialista módon élő, gondolkodó dolgozó embert is magában foglalja. Ennek az embertípusnak a kialakítása a korszerű oktatás mellett intenzív órán és órán kívül folyó nevelőmunkát igényel. Igaz a felsőoktatásba került hallgatóknak már többé-kevésbé kialakult a személyiségük, sőt az oktatási intézmény mellett egyéb szocializáló hatások is érik, mégis a képzési időszakban az intézmény nevelőhatásának igen nagy és közvetlen személyiségformáló szerepe van. Ez teszi kiemelkedően fontossá a hallgatókkal való órán kívüli foglalkozást.

Az órán kívüli nevelőmunka hatékonysága nem attól függ elsősorban, hogy mennyi időt fordítanak az oktatók a hallgatókkal való foglalkozásra, de az oktatók nevelőmunkára irányuló törekvését feltétlenül jelzi. Az intézetünkben oktató nők 53%-a heti 1—5 órát fordít órán kívüli nevelőmunkára. Ha ebből az 1—5 órából kivonjuk a heti 2—4 órás kötelező szakmai konzultációt, kiderül, hogy nem marad idő a hallgatói összejövetelekre, KISZ foglalkozásokra, kollégiumi látogatásokra, vagyis mindazon nevelési lehetőségre, amelyeket az intézmény és az ifjúság órán kívül felkínál. A hallgatókkal 5—10 órában való foglalkozást is kevesnek kell tartani, hiszen nőoktatóink többsége csoportvezető tanár. Azok az oktató nők, akik hetenként több

*A hallgatókkal való órán kívüli foglalkozás heti óraszámának alakulása
az azonos beosztásúak %-ában*

6. sz. táblázat

Óra/hét	Docens	Adjunktus	Tanárségéd	Nyelvtanár	Összes
0	—	—	—	—	—
1—5	67	50	42	100	53
5—10	33	30	58	—	40
10 felett	—	20	—	—	7
Összesen	100	100	100	100	100

mint 10 órában foglalkoznak a hallgatókkal, többnyire tisztségviselők. Társadalmi funkciójuktól függ a hallgatókkal való foglalkozás ideje. Talán őket lehetne leginkább „hallgató centrikus” oktatónak nevezni, ami megegyezik az intézetben oktatók egy részének sajátos orientációjával, az oktatók egyik típusával.

Tapasztalataink azt mutatják, hogy a tanárségédek óraterhelése a legnagyobb, felkészülésre, órán kívüli nevelőmunkára fordított idejük a legmagasabb, ezért oktató-nevelőmunka területén a megterhelésük lényegesen nagyobb, mint más beosztású nőoktatóké. Ehhez járul még az is, hogy többségüknek, mivel fiatalok, kiskorú (bölcsődés, óvodás) gyermekük van, pályájuk kezdetén állnak, ezért most kell bizonyítaniok rátermettségüket szakmai és tudományos munkájuk jó megalapozásával; ez nehéz, sokszor, megoldatlan ellentmondás elé állítja őket. A sokféle elfoglaltság között szelektálni kénytelenek, s a legszükségesebb irányába orientálódnak. Ez az esetek többségében a tudományos munka, tudományos ambíciók időszakos vagy végleges feladását jelenti.

3. Tudományos munka

A felsőoktatási intézetek oktatóinak egyik feladata a tudományos munka végzése. A korszerű oktató és hatékony nevelő munka csak a tudományos tevékenységgel együtt képzelhető el. [8] Államunk, szocialista társadalmi rendünk azonban nemcsak megköveteli a felsőoktatásban oktatóktól a tudományos munkát, de ehhez a rendelkezésre álló anyagi eszközök segítségével az optimális feltételeket is igyekszik biztosítani. A tudományos munkához szükséges anyagi, tárgyi feltételek tekintetében az egyes felsőoktatási intézetek eltérnek egymástól, ennek ellenére mindegyikben végezhető tudományos munka. Intézetünk szerény anyagi, tárgyi feltételekkel rendelkezik, de elegendővel ahhoz, hogy benne jellegének megfelelő komoly tudományos munka folyjon.

Az oktató-nevelő és tudományos munka szakmai-ideológiai megalapozását szolgálják a továbbképzések. Az elmúlt 5 évben nőoktatóink közül a tanárségédek 100, adjunktusok 70 és a docensek 66%-a vett részt ezeken. A részt vevők 3%-a külső kényszer (felettesei utasítására), 90% pedig belső kényszer hatására kapcsolódott be a továbbképzésbe. Ezzel szemben, ha a tudományos munkába való bekapcsolódás okait kutatjuk, kiderül, hogy az oktató nők 22%-ánál ösztönöz csupán a szakmai ambíció. Százalékuk nem éri el a hajadonok és a gyermektelen házások százalékát. Az oktató nők 70%-a külső (tanszékvezetői, intézeti) és belső (ambíció, belátja szükségességét) kényszer együttes hatására végzi tudományos munkáját. Ezek többsége családost, egy vagy több gyermeke van.

Az intézetünkben oktató nők között kandidátusi fokozata senkinek sincs. Ezzel szemben a férfi oktatók közül 9-en védték meg kandidátusi disszertációjukat. Általánosabbnak mondható az egyetemi doktori cím megszerzése, ami nem tudományos fokozat ugyan, de jelzi a tudományos munka megkezdését.

Az egyetemi doktori címmel rendelkezők nemek szerinti megoszlása az azonos beosztásúak százalékában

7. sz. táblázat

	Főisk. tanár	Docens	Adjunktus	Tanárségéd
Férfi	73,6	39,1	35,3	—
Nő	—	66,6	20,0	8,3
Összesen	73,6	44,8	32,8	3,8

Férfi oktatóink 39,0, nőoktatóink 21,8%-a rendelkezik egyetemi doktori címmel. Az egyetemi doktori cím megszerzése szorosan összefügg a beosztással: tanárségéd-től a főiskolai tanárig százalékos arányuk emelkedik. Ebben az a törekvés fejeződik ki, hogy az egyes beosztásokhoz a tudományos munka valamilyen szintje kapcsolódjon.

A tanárképző főiskolákon az egyes beosztásokat még nem kötik szigorúan tudományos fokozatokhoz, ezért sok docensi, tanári beosztásban dolgozónál csupán az egyetemi doktori cím megszerzését találjuk. Ugyanakkor a követelmények állandó és fokozatos növekedésével egyre inkább erősödik az a tendencia, hogy az egyes beosztásokhoz az oktató-nevelő, tudományos és társadalmi munka megfelelő szintje tartozzon. E követelményrendszer beosztásokra való lebontását már több intézmény több alkalommal megkísérelte, de még nem vált általánosan elfogadottá.

Az egyetemi doktori címmel rendelkezők megoszlása életkori csoportok szerint, azonos korú nők százalékában

8. sz. táblázat

Életkor	Doktori cím van	Doktori cím nincs	Szándékozik készíteni	Nincs szándéka készíteni
20—30	20	80	25	75
30—40	20	80	41	59
40—50	25	75	—	100
Összes nők	22	78	24	76

Az oktató-nevelő munkánál kimutattuk, hogy a tanárségédnők családi és intézeti megterhelése a legnagyobb. E nagy megterhelés következményének kell tartanunk azt a jelenséget, hogy a 20—30 év közöttieknek csupán 20%-a rendelkezik egyetemi doktori címmel, s a fennmaradt 80%-ból is csak 25% szándékozik disszertációt készíteni. A családi megterhelés csökkenése és az oktató-nevelő munkával járó feladatok könnyebb teljesítése miatt a 30—40 év közötti korosztálynak már 41%-a kíván doktori címet szerezni. Úgy tűnik, hogy az oktató nők között ez a korosztály végez legintenzívebb tudományos munkát. Az egyetemi doktori címmel rendelkező 40—50 évesek aránya lényegesen nem tér el az előző korosztályokétól. Jellemzőjük viszont az, hogy

ha eddig az egyetemi doktori címet még nem szerezték meg, már nincsenek ilyen szakmai ambícióik. Ugyanakkor a családi, otthoni megterhelés náluk már kisebb, gyermekeik nagyok, középiskolások, egyetemisták, oktató-nevelő munkában kellő jártassággal rendelkeznek, ezért több szabad idejük van, mint az előbbi korosztályoknak.

Az oktatók tudományos tevékenységének eredményességét mutatják — fokozatok megszerzése mellett — a publikációk, tanulmányok, cikkek, jegyzetek, könyvek. A publikációk száma és minősége szorosan összefügg az oktatók kvalitása mellett a beosztásukkal is. Ennek megfelelően a legmagasabb beosztásban dolgozóknak van a legtöbb publikációja, kisebb beosztások felé haladva számuk arányosan csökken. Ez a tendencia érvényes az egy főre eső átlag és a nemek szerinti megoszlás tekintetében is. Ezen belül azonban a tanársegédeket kivéve a férfi oktatók publikációinak száma minden beosztásban jelentősen meghaladja a női oktatókét. Az intézetünkben oktató nők gyakran hangoztatják, hogy a férfiak publikációinak száma azért több mert átlagos életkoruk magasabb. A tények ezt az álláspontot nem igazolják. A férfi korosztályoknál nem elsősorban az életkor, hanem a beosztás és a publikációk száma között van összefüggés.

A nők tudományos tevékenységének jelenlegi helyzete meghatározza további céljaikat is. E célok jelentős százalékuknál (24%) az egyetemi doktori cím megszerzésére, néhány esetben pedig (6%) kandidátusi fokozat elérésére irányul. Az utóbbiak docensek, az előbbieket adjunktusi, tanársegédi beosztásban dolgoznak. Az oktató nők többségének tudományos munkaprogramjában elsősorban tanulmányok, cikkek írása szerepel.

A magasszintű, eredményes tudományos tevékenység egyik feltétele a nyelvtudás. Intézetünkben az oktató nőknek 31%-a rendelkezik nyelvvizsgával vagy nyelvszakos diplomával. Legkedvezőbb helyzetben a nyelvtanárnők és a docensnők vannak, mivel a nyelvet vagy nyelveket ismerők többsége közülük kerül ki. Jelentősnek kell tartani azt is, hogy a különböző beosztásban dolgozó nők 50—60%-a tanul valamilyen nyelvet. Azok a nőoktatók, akiknek nyelvvizsgája, diplomája nincs, s nyelveket nem is tanulnak, a 40 év feletti korosztályhoz tartoznak.

Az intézetben oktató nők tudományos tevékenységét, annak eredményeit összegezve megállapítható, hogy az ún. „tudós típusú”, tudományos munkára, tudományos eredmények elérésére erősen orientált oktató nincs közöttük. Ezt igazolják eddigi eredményeik és céljaik is.

4. Társadalmi munka, közéleti tevékenység

A felsőoktatásban oktatóként dolgozóknak harmadik feladata a társadalmi-közéleti tevékenység. Az oktató-nevelő és tudományos munka mellett ez igen fontos tevékenységi terület, mert szocializmust építő társadalmunk a politikai, kulturális közéletbe való bekapcsolódást, a kulturális forradalom jelen szakaszából adódó feladatok megoldását, politikai céljaink megvalósításában való tevékeny részvételt várja tagjaitól. Az oktatók intézeten belüli és intézeten kívüli társadalmi tevékenysége jelentősen hozzájárul szocialista építésünk feladatainak sikeres megoldásához, az új típusú ember kialakításához.

Az intézetünkben oktató nők mindegyike végez valamilyen társadalmi munkát. Közülük 72% az intézeten belül, 28%-uk pedig az intézeten belül s azon kívül is vállal közéleti tevékenységet. Az utóbbi csoportba elsősorban a docensek és az adjunktusok tartoznak. Az oktatók társadalmi munkára fordított ideje igen eltérő, függ a munka

jellegétől, rendszerességétől. Ebből adódóan az oktató nők 87%-a hetenként 10 óránál kevesebb időt fordít társadalmi munkára, 13%-a pedig többet.

A főiskolán belül és főiskolán kívül végzett társadalmi munka jellege szorosan összefügg az intézmény céljával, az oktatók szakmai, tudományos képzettségével. Ezért a különböző társadalmi-politikai szervezetekben és bizottságokban (MSZMP, KISZ, Népfront, Nőtanács, Nevelési Bizottság, Diákjelölti Tanács stb.) végzett társadalmi munkájuk döntően felvilágosító, nevelő jellegű.

A társadalmi- közéleti tevékenység keretét a különböző szervezetek és bizottságok adják meg. E szervezetekhez való tartozás, céljaikkal való egyetértés a társadalmi tevékenység alapja. Ezért azok az oktatók szervezhetőek könnyebben valamilyen feladat megoldására, akik tagjai az adott szervezetnek. Intézetünkben az oktatók 38,7%-a párttag. Ezen belül a férfi oktatók 39%-a, a nőoktatók 37,5%-a tagja az MSZMP-nek.

A párttagok nemenkénti megoszlása az azonos beosztásúak és azonos korúak százalékában

9. sz. táblázat

	Tans.	Beosztás			Életkor			
		Adj.	Docens	Főisk. tan.	20—30	30—40	40—50	50—
Férfi	35	51	30	21	40	69	44	10
Nő	25	40	33	—	—	60	25	—

A párttagság és a beosztás összefüggésének vizsgálata megmutatja, hogy az intézeti pártszervezetben kiugróan magas az adjunktusok (férfi, nő) aránya. Az adjunktusoknál alacsonyabb vagy magasabb beosztásokban dolgozóknál a párttagok százalékos aránya kisebb. Az adjunktus párttagok magas arányát igazolja a párttagok életkori megoszlása is. Pártszervezetünk tagságának többségét a 30—40 év közötti generáció alkotja.

Nem tudjuk, hogy pártszervezetünk összetételében az adjunktusok, illetve a 30—40 évesek kiemelkedő aránya más felsőoktatási intézetek pártszervezeteiben megtalálható-e, általános jelenséggel vagy speciális intézeti sajátossággal állunk-e szemben? Ennek ellenére úgy érezzük, hogy a jelenséghez egy általános megjegyzést kell fűznünk. Az adjunktusok, illetve a 30—40 évesek generációja szocialista társadalmunk születésekor volt fiatal. Szülei tevékenyen részt vettek az új társadalom kialakításában, ezért harcos, elkötelezett, forradalmi családi példát láttak, illetve ilyen nevelést kaptak, amit kiegészített a korabeli ifjúsági mozgalomban végzett tevékenységük, e mozgalom forradalmi szellemű nevelése. Mivel a 30—40 évesek korosztályának alapélményei a szocialista társadalom születésének időszakára esnek, érthető elkötelezettségük, harcosságuk, tenniakarásuk. Ezért főleg közülük kerülnek ki az olyan „hallgatócentrikus oktatók”, akik nemcsak e szakma jó elsajátításáért, pedagógiai ismeretek, készségek megszerzéséért éreznek felelősséget, hanem a hallgatók világnézeti, politikai elkötelezettségéért is. Ők a nevelési orientációjú oktatók olyan típusát képviselik, akik apáik, saját fiatalkoruk harcosságát, politikai elkötelezettségét kívánják a mai ifjúságba belenevelni. Ezért őket találjuk elsősorban az ifjúsági rendezvényeken, ők foglalkoznak legtöbbit az ifjúsági szervezettel, ha kell, szerveznek, irányítanak, tanácsokat adnak, szabad idejüket nem kímélve. Ők azok, akik ha szükségét látják, az ifjúság politikai nevelése, az ifjúsági szervezet eredményesebb tevékenysége érdekében átmenetileg feláldozzák egyéni ambíciójukat, de sokszor családi kötelezettségeik egy részét is.

Összefoglalva: A társadalomban élő emberek nemek szerinti differenciálódása megtalálható a munkamegosztás minden területén. E differenciálódáshoz eltérő hagyományok, szokások, normák, értékítéletek kötődnek, amelyek meghatározzák a két nem helyét, szerepét, presztízsét a társadalomban, családban s egy-egy adott intézményen belül is.

Intézetünk az oktató nőkkel szemben is a hármas (oktató-nevelő-, tudományos-, társadalmi munka) követelményrendszert állítja fel. E követelményrendszerből családi, otthoni — tradicionálisan nagyobb — elfoglaltságuk miatt elsődlegesen az oktató-nevelő munkával kapcsolatos elvárásoknak igyekeznek eleget tenni. A hármas követelményrendszer részbeni teljesítése meghatározza a beosztás szerinti megoszlásukat. Közöttük — a férfiakhoz viszonyítva — magasabb a tanársegédek, s alacsonyabb az adjunktusok, docensek aránya. E beosztás szerinti megoszlásnak egyik következménye, hogy az oktató nők átlagfizetése alacsonyabb, mint a férfiaké, a másik pedig, hogy az alacsonyabb beosztásban dolgozók óráinak jellege gyakorlati. A gyakorlati órákat tartó oktatók óraterhelése viszont nagyobb az elméleti órákat tartó férfiakénál.

A főiskolán oktató nők oktató-nevelő munka felé való orientációjának nemcsak a beosztás, fizetés, órák jellege, s az óraterhelés területén van következménye, hanem a nevelő-, társadalmi-, tudományos munka területén is. Az órák színvonalas megtartása mellett törekcszenek az órán kívüli nevelési lehetőségek jobb kihasználására. Ebbe az irányba ösztönzi őket a családi szerepkörük, a hallgatói összetétel (többség leány hallgató), a hallgatók és az intézet elvárása. E törekvésük összeütközik a rendelkezésükre álló szabadidővel, amely munkájukban, intézethez való viszonyukban feszültségforrásként jelentkezhet. Ezt fokozza még a társadalmi munka követelménye és a rendelkezésre álló szabad idő egyeztetésének esetenként megoldhatatlan nehézsége.

Az oktató nők főiskolai helyzetének alakulása munkájuk függvénye, amelyet intézeten kívüli és intézeten belüli feltételek határoznak meg. A főiskola által támasztott hármas követelményrendszerből adódó feladatok teljesítésében a férfi és nőoktatók között meglevő különbségek többnyire intézeten kívüli okokra vezethetők vissza.

A társadalmi feltételek közül elsődlegesen megoldandó feladat a nők otthoni, családi tevékenységének megkönnyítése, szabad idejük egy részének felszabadítása. Ehhez a szolgáltatóipar, az óvoda-, bölcsődei hálózat, élelmiszeripar további fejlesztése, valamint a családi egyenlőtlen munkamegosztás megváltoztatása szükséges.

Az intézeten belüli feltételek közül a nagyobb fejlődési lehetőség érdekében a nőoktatók által tartott elméleti és gyakorlati órák helyes arányának kialakítása, az optimális óraterhelés megállapítása (különösen fiatal, kezdő oktatóknél, akik az oktató-nevelő és tudományos munka, valamint a családi élet (kisgyermek) kezdetén vannak, a társadalmi munka arányos elosztása a feladat.

JEGYZETEK

- [1] POLINSZKY KÁROLY, Az egyetemek és a tudományos kutatómunka Magyarországon. Magyar Tudomány. 1968/9: 536.
- [2] Művelődésügyi Minisztérium Statisztikai Osztály: Statisztikai Tájékoztató. 1970/71. Felsőoktatás. Bp. 1971. 105.
- [3] Uo. 50.
- [4] Uo. 111.
- [5] Statisztikai Időszaki Közlemények: A tudományos kutatás helyzete és fejlődése. KSH. Bp. 1965/5: 55.

- [6] Budapesten egyes oktatási intézményeknél van olyan kezdeményezés, hogy törzsgárda tagnak tekintik azokat, akik 10 éves pedagógus pályán, s ezen belül 5 éve egy intézménynél dolgoznak. Megfontolandó azonban, hogy ezeket a kritériumokat szabad-e és lehet-e a felsőoktatásban is alkalmazni.
- [7] E témáról bővebben lásd: A felsőoktatási intézmények nevelőmunkájának alapvető feladatai és módszerei. (Művelődésügyi Minisztérium irányelvei). Felsőoktatási Szemle. 1968/11, 12 és 1969/1.
- [8] MSZMP KB tudománypolitikai irányelvek. 1969. és ERDEY-GRUZ TIBOR; A felsőoktatás és a tudományos kutatás. Felsőoktatási Szemle. 1968/1: 3—4.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ УСЛОВИЙ РАБОТЫ И БЫТА ЖЕНЩИН, ПРЕПОДАЮЩИХ В СЕГЕДСКОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ИНСТИТУТЕ

К. Рózса—А. Надь

В соответствии с решением ЦК Венгерской Социалистической Рабочей Партии, принятым в феврале 1970 года, в статье рассматриваются условия работы и быта женщин, преподающих в Сегедском Педагогическом Институте.

В первой части работы резюмируются результаты анализа, даётся общая характеристика преподавательского состава, который делится на группы в зависимости от пола, назначения, возраста, семейного положения, стажа. Во второй части анализируется учебно-воспитательная работа. Указывается количество и характер занятий, проводимых женщинами-преподавателями, количество времени, затрачиваемого на воспитательную работу, характер этой работы. В третьей части статьи исследуется научная деятельность женщин-преподавателей, указывается, сколько защищено ими диссертаций, сколько опубликовано научных работ (в зависимости от возраста и должности). Четвёртая часть работы посвящена анализу общественной деятельности женщин-преподавателей. Основной вывод авторов статьи сводится к следующему: из всего комплекса требований, предъявляемых к преподавателю вуза, лучше всего женщинами-преподавателями выполняется пункт об учебно-воспитательной работе.

EINIGE CHARAKTERISTIKEN DER LAGE, LEBENS- UND ARBEITSVERHÄLTNISSE DER FRAUEN AN DER SZEGEDER PAEDAGOGISCHEN HOCHSCHULE

Von K. Rózsa—A. Nagy

Die Autoren haben die Lage der in ihrer Institution unterrichtenden Frauen nach den Beschlüssen des Zentralkomitees unserer Partei, die von Februar 1970 stammen, untersucht. Die Autoren beschäftigen sich im ersten Teil der Abhandlung mit den allgemeinen Charakteristiken der Verteilung der Hochschullehrer: sie untersuchen die Verteilung der Hochschullehrer nach Geschlechter, Posten, Lebensalter, Familienstand, Dauer des Arbeitsverhältnisses. Im zweiten Teil analysieren sie die Unterrichts- und Erziehungsarbeit. Innerhalb dessen gehen sie auf die obligatorische Stundenbelastung, die Typen der Stunden, die für die Erziehungsarbeit ausserhalb der Stunde verwandte Zeit der unterrichtenden Frauen ein. Im dritten Teil untersuchen sie die wissenschaftliche Tätigkeit der unterrichtenden Frauen. Sie beschäftigen sich mit der Proportion der Frauen, die den Dokortitel erworben haben, mit ihrer Publikationstätigkeit in Teilung nach Posten und Lebensalter. Im vierten Teil wird die gesellschaftlich- öffentliche Tätigkeit der unterrichtenden Frauen untersucht. Die Hauptlehre der Abhandlung kann so zusammengefasst werden, dass die unterrichtenden Frauen sich vom dreifachen Erfordernungssystem in erster Linie den Erfordernissen der Unterrichts- und Erziehungsarbeit zu genügen bemühen.